

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXXVII.

ÜNNEPI KÖTET

DR. BODNÁR LÁSZLÓ
EGYETEMI TANÁR

70. SZÜLETÉSNAJÁRA

SZEGED
2014

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis

ATTILA BADÓ, ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BLUTMAN, JÓZSEF HAJDÚ,
MÁRIA HOMOKI-NAGY, ÉVA JAKAB, KRISZTINA KARSAI, FERENC NAGY,
PÉTER PACZOLAY, IMRE SZABÓ

Redigit
MÁRIA HOMOKI-NAGY

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkesztőbizottság

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BADÓ ATTILA, BALOGH ELEMÉR, BLUTMAN LÁSZLÓ, HAJDÚ JÓZSEF,
HOMOKI-NAGY MÁRIA, JAKAB ÉVA, KARSAI KRISZTINA, NAGY FERENC,
PACZOLAY PÉTER, SZABÓ IMRE

Főszerkesztő
HOMOKI-NAGY MÁRIA

Szerkesztő
BLUTMAN LÁSZLÓ

Műszaki szerkesztő
MARVANEK JUDIT

Felelős kiadó: HAJDÚ JÓZSEF dékán

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged
ISBN 978-963-306-343-9
ISSN 0324-6523 Acta Univ.

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
BALOGH ELEMÉR A gyanúbüntetés jogintézménye a német történeti forrásokban.....	11
BLAZOVICH LÁSZLÓ A középkori városfejlődés első lépései Európában.....	23
BLUTMAN LÁSZLÓ A Költségvetési Paktum alkotmányos helye: kérdések és kétségek.....	31
BOBIVOS PÁL A szövetkezetekre irányadó jog az Európai Unióban.....	43
BÓKA JÁNOS Az összehasonlító módszer az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában.....	57
BRUHÁCS JÁNOS Jus contra bellum – Glosszák az erőszak nemzetközi jog tilalmához.....	69
CHRONOWSKI NÓRA Az Európai Unió Alapjogi Chartája hatályának kiterjesztéséről – alkotmánypolitikai megfontolások.....	85
OTTÓ CZÚCZ Public Service Obligations and the State Aid Control.....	99
FEJES ZSUZSANNA Globalizáció – demokrácia – integráció: az Európai Unió állam- és politikaelméleti kihívásai a 21. században	111
KATALIN GOMBOS The Levels and Steps of the Judicial Protection Arising from the European Law.....	123
JÓZSEF HAJDÚ Bilateral Social Security Agreements (Protection of Migrants' Social Security Rights).....	135
MATTHIAS HARTWIG The Freedom of Movement in the European Union and its Impact on the National Social Assistance Systems – The Case of Germany	149
HEKA LÁSZLÓ A népek önrendelkezési és elszakadási jogának megvalósítása a volt Jugoszlávia felbomlása esetében.....	161
HERCZEG JÁNOS Jövőkép a gyorsuló emberi reprodukció és a fogyasztói társadalom torzulásának tükrében.....	175

HOMOKI-NAGY MÁRIA „Az ősiség eltörlése elvileg kimondatván”.....	185
HORVÁTH ISTVÁN Atipikus nemzetközi szerződések a magyar joggyakorlatban.....	199
HORVÁTH ZSUZSANNA A fenntartható fejlődés és a zöld gazdaság előmozdítása az EU környezeti politikájában.....	213
JÓZSA ZOLTÁN Közigazgatási reformok Dél-Európa országaiban: a latin modell.....	225
KAPONYI ERZSÉBET Kiválás és kilépés: atipikus esetek és lehetséges forgatókönyvek az Európai Unióban.....	235
KARDOS GÁBOR A jóhiszeműség két alapvető nemzetközi jogi kérdése.....	249
KARSAI KRISZTINA A tövényesség elve az európai büntetőjogban – jogalkalmazási korlátok.....	259
KATONA TAMÁS – KOVÁCS PÉTER – PETRES TIBOR Felzárkózás vagy lemaradás.....	273
KECSKÉS GÁBOR Az államfelelősség és a szankciók nemzetközi jogi kérdéskörének megjelenése a magyar jogirodalomban.....	289
KIRS ESZTER Népiirtás az ICTY nagyítója alatt.....	303
KISS BARNABÁS A nemzetközi jog hatása a szuverenitás „klasszikus” közjogi elméletére Szabó József munkássága tükrében.....	313
KOVÁCS LÁSZLÓ IMRE Parlamenti vita a választójog kiterjesztéséről – 1993-ban.....	323
KOVÁCS PÉTER A nemzetközi jog és a belső jog szimbiózisa az új Büntető Törvénykönyvben?.....	337
LAMM VANDA A Nemzetközi Bíróság és a nukleáris fegyverek – A Marshall-szigetek 2014-es színre lépése.....	357
LATTMANN TAMÁS A békeműveletek nemzetközi jogi háttere és egyes csatlakozó hadijogi kérdések.....	371
JIRÍ MALENOVSKÝ – PETRA ŠKVAŘILOVÁ-PELZL Die Befugnis des Staatsoberhauptes zur Ratifizierung völkerrechtlicher Verträge im Völkerrecht und Verfassungsrecht am Beispiel der Tschechischen Republik	383

MEZEI PÉTER Technológiai mérőföldkövek és szerzői jog.....	395
NAGY ZSOLT A globalizáció jogszociológiai nézőpontból.....	407
TEKLA PAPP Frustration and Hardship in Contract Law from Comparative Perspective.....	421
POKOL BÉLA Nemzetközi jog és az alkotmányidentitás doktrínája.....	431
RÉVÉSZ BÉLA Titkosszolgálati és diplomáciai információk Bukarestből Budapestre 1989 végén.....	445
RUSZOLY JÓZSEF Bibó István tudománykarunkon.....	457
SCHIFFNER IMOLA A közép-kelet-európai alkotmányos reformok vizsgálata a nemzetközi jog fényében.....	467
SULYOK GÁBOR „Nemzetközi szerződészegés” az ókori Közel-Keleten: három irodalmi emlék.....	479
SZALAI ANIKÓ Bábel szerepe a nemzetközi jogban.....	489
SZEMESI SÁNDOR A területi joghatóság gyakorlásának egyes kérdései az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában.....	501
TÓTH JUDIT A honosítás és a hontalanság Magyarországon (1993–2013).....	515
VALKI LÁSZLÓ A furcsa páros – Blair csatlakozása Bush iraki inváziójához.....	531
NORBERT VARGA European Citizenship or Citizenship in Europe.....	543
ERNŐ VÁRNAY Discretionary Power of the Court of Justice in Article 260 (2) TFEU – Margin of Appreciation or Arbitrariness?.....	557
ZAKAR ANDRÁS A pályaválasztási tanácsadás nemzetközi tendenciái.....	571
<i>BODNÁR LÁSZLÓ tudományos közleményeinek jegyzéke</i>	585

SULYOK GÁBOR*

„Nemzetközi szerződésszegés” az ókori Közel-Keleten: három irodalmi emlék**

A szerződésszegés lényegében egyidős a szerződésekkel.¹ Ékírásos feliratok tanúsága szerint már a nemzetközi szerződések legkorábbi ismert példájaként/előképeként kezelt megállapodást is lábbal tiporták. Lagaš és Umma több évszázadon át húzódó területi vitája során a két šumer városállam uralkodója az istenek előtt tett esküvel, ünnepélyes megállapodásban szentesítette a határ pontos vonalát és a földhasználat egyes kérdéseit, melynek részletes narratívája a Keselyű-sztélén olvasható.² Ám a megállapodás nem bizonyult tartósnak. Nem sokkal később az ummai fél súlyosan megsértette esküvel vállalt kötelezettségeit, és ez az erőszak újbóli fellángolásához vezetett.³ Természetesen a szerződésszegés számos más esetét is feljegyezték az ókori Közel-Keleten, melyek egy részét irodalmi művek őrizték meg az utókornak.⁴ A jelen tanulmány három kiragadott bronzkori példán keresztül próbálja megvilágítani, hogy a távoli múltban miként vélekedtek a szerződésszegésről és annak következményeiről.

* Osztályvezető, tudományos főmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet

** A jelen tanulmány a személy- és földrajzi nevek írásánál, ahol ez lehetséges, az „Ókori keleti történeti chrestomathia” című kötetre támaszkodik. Ha egy név többféle formában ismert, a főbb változatok zárójelben olvashatók. A korabeli államok megnevezésénél a szöveg mellőzi a korszakolást (Egyiptom = Egyiptomi Újbirodalom, Hettita Birodalom/Hatti = Hettita Újbirodalom, Asszíria = Középasszír Birodalom, (Kaššú) Babylón = Kārduniaš). Az elsődleges források közlését angol és magyar közvetítő nyelvek segítették. A tanulmánynak nem célja, hogy bizonyítsa vagy cáfolja a nemzetközi jog létezését az ókorban. Helyenként azonban elkerülhetetlen a modern nemzetközi jogi terminológia alkalmazása, a szövegben előforduló szakkifejezések ennek fényében értelmezendők. Az évszámok a rövid kronológiához igazodnak.

¹ Rövid áttekintést a korai szerződésekről l. BEDERMAN, DAVID J.: *International Law in Antiquity*. Cambridge University Press, Cambridge, 2001. 137–154. pp.

² *Ēannatum, Lagaš királyának felirata (A Keselyű-sztélé)*, in: HARMATTA JÁNOS (szerk.): *Ókori keleti történeti chrestomathia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 95. p. (Komoróczy Géza ford.)

³ *Entemena, Lagaš ensijének felirata*, in: HARMATTA 2003, 98. p. (Komoróczy Géza ford.) Bővebben l. COOPER, JERROLD S.: *Reconstructing History From Ancient Inscriptions: The Lagash-Umma Border Conflict*. Undena Publications, Malibu, 1983.

⁴ Ezek az alkotások ugyanolyan informatívak lehetnek, mint a jogi szövegek. KOVÁCS, PÉTER: *Relativities in Unilateralism and Bilateralism of the International Law of Antiquity*. *Journal of the History of International Law* (6) 2004, 186. p.

I. *Etana-eposz*

Nem egy tényleges megállapodás megsértését örökíti meg, mégis elsőként egy az i.e. III. évezred végén vagy a II. évezred elején, folklorisztikus elemek felhasználásával keletkezett irodalmi emlékről, az Etana-eposzról kell említést tenni.⁵ Az óbabylóni, középasszír és újasszír változatban fennmaradt költemény a hajdan oly befolyásos mezopotámiai városállam, Kiš királyának történetét beszéli el. *Etanáról* a šumer királylista is megemlékezett:

„Az után, hogy a vízözön áradt el fölöttük, a királyság alászállt az égből. Kiš városban volt a királyság. [...] *Etana*, a pásztor, aki az égig emelkedett fel, aki az országokat megszilárdította [...], király volt, 1560 évig uralkodott.”⁶

Etanát a történetben egyenesen az istenek szemelték ki a vízözön utáni királyság vezetésére. Hiába bizonyult azonban jámbor és rátermett uralkodónak, hitvesével sokáig nem részesült gyermekáldásban, ezért egyre sürgetőbbé vált számára a trónutódlás biztosítása. Elkeheredésében a király merész lépésre szánta el magát. Egy sas hátán az istenek égi birodalmába utazott, hogy a termékenység istennőjeként is tisztelt *Ištar* trónjától elhozza a születés fűvét, melytől a kínzó probléma megoldását remélte. Mivel a szöveg helyenként erősen töredékes állapotban maradt fenn, a végkifejlet kérdése eleinte megosztotta a témával foglalkozó szakembereket: egyesek szerint a király a mélybe zuhant, mások szerint a kalandos vállalkozást siker koronázta. Napjaikban a második értelmezés tűnik elfogadottnak,⁷ melyet a šumer királylista is „megerősít”: „*Baliḫ*, Etana fia, 400 évig uralkodott”.⁸

Konkrétan a szerződösszegés kapcsán egy terjedelmes állatmese érdemel figyelmet, mely bár az eposz szerves részét képezi, a cselekmény fő vonulata szempontjából másodlagos jelentőséggel bír. Ez a mellékszál a király és a sas találkozásának és barátságának megalapozására hivatott; két szereplője a sas és a kígyó, akik egy napon – a korabeli gyakorlatnak megfelelően – az istenek előtt tett esküvel, barátsági szerződést kötöttek:

„Az eskü, melyet a dicső Šamaš előtt tet[tek]:
 »[Az, aki áthágta] Šamaš kötelékeit,
 [Adja őt át] Šamaš a hóhérnak, hogy baja essék!
 Az, aki [áthágta] Šamaš kötelékeit,
 Távolítsa el előle há[góját a hegy]!
 [Tartson egyenesen] felé a száguldó fegyver,

⁵ Lu-Nannát, a šumer mitológiai bölcsek egyikét tartja a hagyomány az eposz szerzőjének. Pl. DALLEY, STEPHANIE: *Myths from Mesopotamia: Creation, the Flood, Gilgamesh, and Others*. Revised edition. Oxford University Press, Oxford, 2000. 189. p. Bővebben I. KINNIER WILSON, JAMES V.: *The Legend of Etana: A New Edition*. Aris & Phillips, Warminster, 1985.

⁶ A „Šumer királylista”, in: HARMATTA 2003, 91–92. pp. (Komoróczy Géza ford., kiemelés az eredetiben.)

⁷ Pl. KOMORÓCZY GÉZA: *A šumer mitológiai epika. Eposz és epikus ábrázolás az akkád irodalomban. (Az epikus költészet korszakai Mezopotámiában II–III.)* Ethnographia 1973/3. 280. p.

⁸ A „Šumer királylista”, in: HARMATTA 2003, 92. p. (Kiemelés az eredetiben.)

Buktassa őt el, és fogja őt meg a hurok, Šamaš átka!«
Mikor esküt tettek az *alvilágra* [...],
Felkerekedtek, és felmentek a hegyre.”⁹

Ezt követően a két barát felváltva vadászott, megosztotta a zsákmányon, és közösen táplálta utódait. Mikor a sas fiókái megerősödtek és képessé váltak a repülésre, a madár gonosz tervet eszelt ki – elhatározta, hogy egy óvatlan pillanatban megeszti a kígyó kicsinyeit. Elképzelését fiókáival is megosztotta. Egyikük megkísérelte eltántorítani atyját a megállapodás illetlen megsértésétől, ám a sas a kilátásba helyezett isteni büntetés ellenére véghezvitte tervét. Hazatérvén a kígyó megdöbbenve szembesült a madár álnokságával, és a szerződési eskü tanújaként felhívott istenhez fordult:

„A kígyó *le[fe]k[szik]* és zokog,
[Könnyei] Šamaš előtt [folynak]:
»Beléd vettem a bizalmamat, [dicső Šamaš],
[Jó szándékot mutattam] a sas felé. [...]
Ő lejt, és felfalta [az ivadékaimat].
[Tudd], ó Šamaš, a gonoszt, melyet velem tett.
Bizony, ó Šamaš, a hálód a [széles] föld,
A hurkod a [távoli] ég.
Ne szökjön meg [a sas] a hálódból,
Az a gonosztevő, Zû, aki [a barátja ellen gonoszat] tesz!«”¹⁰

Šamaš meghallgatta a kígyó könyörgését, és a sas megbüntetése mellett döntött. Utasította a kígyót, hogy egy elhullott állatban elrejtőzve csalja törbe a sast. Mikor a madár leszáll, hogy mohón lakmározzon a húsból, ragadja meg, törje el a szárnyait, tépje ki a tollait és a karmait, majd sorsára hagyva, vesse egy mély verembe. Hasztalanul könyörgött a sas kegyelemért, a kígyó mindenben a kapott utasítás alapján járt el – ha elengedte volna a madarat, magára vonta volna az isten haragját és a sasra kiszabott büntetést. Šamaš hosszú ideig szintén hajthatatlan maradt, és a madár fejére olvasta bűnét:

„»Gonosz vagy, és súlyosan megbántottál engem!
Megvetted az isteneket, (és) a tiltottból ettél.
Bár megesküdtél, nem fogok eljönni hozzád!

⁹ *Etana*, in: PRITCHARD, JAMES B. (szerk.): *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. Third edition with supplement. Princeton University Press, Princeton, 1969. 116. p. (Ephraim A. Speiser ford., kiemelés az eredetiben.) Magyar fordítását l. *Etana mennyei útja*, in: KOMORÓCZY GÉZA (szerk.): *Gilgames – Agyagtáblák üzenete. Ékirásos akkád versek*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1974. 75–87. pp. (Rákos Sándor ford.) Šamaš a mezopotámiai napisten, a jog és az igazság istenének akkád neve. Šumer néven: *Utu*.

¹⁰ *Etana*, in: PRITCHARD 1969, 116. p. (Kiemelés az eredetiben.) Zû (*Anzû*) šumer és akkád mitológiai lény, szörnyek és istenek tulajdonságait hordozó (vihar)madár. Egy másik történet negatív hőseként ő rabolta el a világmindenség feletti hatalmat megtettesítő sorsok tábláját, melyet az istenek csak nehéz küzdelem árán tudtak visszaszerezni.

(De) lásd, egy embert fogok küldeni neked,
Ő majd kézen fog!«¹¹

Ezen a ponton találkozunk a gyermekáldásért fohászkozó *Etana* és a veremben vergődő sas története. *Šamaš* útmutatásával a király megtalálta és megmentette a madarat, aki az általa elkövetett égbekiáltó bűn kvázi jóvátételeként hozzásegítette megmentőjét a születés fűvének megszerzéséhez.

II. *Muršiliš* második járványimája

Következő irodalmi emlékünkhöz egy a Hettita Birodalomban, az i.e. II. évezred második felében keletkezett szakrális szöveg. *I. Šuppiluliumaš* nagykirály (kb. i.e. 1344-1322) idején a birodalom erőteljes területi expanzióba kezdett, és számottevő katonai sikereket ért el. Karkemiš ostroma alatt azonban egy különös és meglepő eseményre került sor. Levél érkezett a nagykirályhoz az egyiptomi fáraó özvegyétől, melyben a királyné hettita herceget kért magának férjül:

„»A férjem meghalt, és nincs fiam. Az emberek azt beszélik, hogy neked sok fiad van. Ha elküldenéd nekem a fiaid egyikét, a férjem lehetne. Viszolygok attól, hogy fogjam egy szolgámat, és őt tegyem a férjemmé.«¹²

Noha az üzenet küldőjének és egykori férjének kilétét illetően eltérő nézetek láttak napvilágot, minden jel arra mutat, hogy az üzenet *Tutanhamon* fáraó (kb. i.e. 1333-1324) fiatal özvegyétől, *Anheszenamontól* származott. *Šuppiluliumaš* elképedve és gyanakvással fogadta a dinasztikus házasságok kapcsán követett egyiptomi gyakorlattal homlokegyenest ellentétes kérést.¹³ Tanácskozássra hívta a birodalom előkelőit, és így fakadt ki: „Régtől fogva ilyen dolog soha nem történt előttem.”¹⁴ Nagyratörő politikusként és hadvezérként persze nem akarta elszalasztani a kínálkozó lehetőséget. Kamarását menesztette az egyiptomi udvarba, hogy személyesen győződjön meg a kérés komolyságáról. Miután a királyné egy sértődött hangvétellű levélben megerősítette házassági szándékát, melyet az egyiptomi követ is ékesszólóan nyomatékosított, a nagykirály – állítólag merő „nagylelkűségből” – egyik fiát, *Zannanza* herceget küldte férjül a hölgynek. *Zannanza* azonban nem ért célba, útközben vélhetően gyilkosság áldozata lett.¹⁵

Šuppiluliumaš az egyiptomi felet vádolta a merénylet elkövetésével. Egyiptom sietve trónra lépett új uralkodója, az idős *Ay* fáraó (kb. i.e. 1324-1319), bár elismerte a her-

¹¹ *Etana*, in: PRITCHARD 1969, 117. p.

¹² *Šuppiluliumaš and the Egyptian Queen*, in: PRITCHARD 1969, 319. p. (Albrecht Goetze ford.)

¹³ SCHULMAN, ALAN R.: *Diplomatic Marriage in the Egyptian New Kingdom*. *Journal of Near Eastern Studies* (38) 1979, 177–193. pp.

¹⁴ *Šuppiluliumaš and the Egyptian Queen*, in: PRITCHARD 1969, 319. p.

¹⁵ GÜTERBOCK, HANS G.: *The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II (Continued)*. *Journal of Cuneiform Studies* (10) 1956, 94–98. pp. (GÜTERBOCK 1956a); GÜTERBOCK, HANS G.: *The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II*. *Journal of Cuneiform Studies* (10) 1956, 107–108. pp.

ceg halálát, minden felelősséget elhárított az incidensért: ártatlanságát hangsúlyozta, és talán a hettita bosszút megelőzendő, utalásokat tett országának katonai erejére.¹⁶ Szavainak különösebb meggyőző ereje nem volt. *Šuppiluliumaš* felháborodásában büntető-hadjáratot indított az egyiptomi területek ellen, melynek a hadifoglyok által behurcolt járvány vetett véget.¹⁷ Maga a nagykirály is a pontosan nem azonosított, többnyire pestisnek vagy tularémiának vélt kór áldozatául esett.¹⁸

Šuppiluliumaš fia és közvetett utódja, II. *Muršiliš* nagykirály (kb. i.e. 1321-1295) idején a ragály változatlan erővel tombolt és szakadatlanul tizedelte a birodalom lakosságát. *Muršiliš* második járványimája a csapás egyik okaként atyjának büntetőhadjáratát jelölte meg, mellyel megsértette a két állam viszonyát rendező, esküvel vállalt szerződéses kötelezettségeket:

„Így az istenek haragját jóslat tárgyává tettem. Két ősi tábláról szereztem tudomást. [...] A második tábla Kuruštamával volt kapcsolatos. Mikor a ḫatti viharisten Kuruštama népét Egyiptom országába hozta, és megállapodást kötött velük kapcsolatban a ḫattikkal, úgyhogy ők a ḫatti viharistennek tett eskü alatt álltak – bár a ḫattik és az egyiptomiak a ḫatti viharistennek tett eskü alatt álltak, a ḫattik semmibe vették a kötelezettségeiket; a ḫattik rögtön megszegték az istenek esküjét. Az atyám gyalogos katonákat és szekereket küldött, akik megtámadták Amka országát, egyiptomi területet. [...] Mikor az egyiptomiak megrémültek, egyenesen a fiainak egyikét kérték, hogy (vegye át) a királyságot. De mikor az atyám odaadta nekik a fiainak egyikét, megölték őt miközben odafelé vezették. Az atyám engedte, hogy magával ragadja a haragja, háborúba indult Egyiptom ellen, és megtámadta Egyiptomot. Lesújtott Egyiptom országának gyalogos katonáira és szekereire. [...]

Mármost, mikor én megleltem azt az Egyiptom országával foglalkozó táblát, az ügyet az isten jóslatának tárgyává tettem (és megkérdeztem): »Azok a rendelkezések, melyeket a ḫatti viharisten tett – nevezetesen, hogy a ḫatti viharisten az egyiptomiakat és a ḫattikat is eskü alá helyezte [...], és hogy a ḫattik rögtön megszegték a szavukat – ez lett talán a ḫatti viharisten, az én uram haragjának az oka?« És (így) ez megállapítást nyert.¹⁹

Érdekesség, hogy más korabeli források is utalnak az érintett megállapodásra.²⁰ Ilyen például *Muršiliš* krónikája atyja cselekedeteiről,²¹ egy további szakrális szövege,²²

¹⁶ MURNANE, WILLIAM J.: *The Road to Kadesh: A Historical Interpretation of the Battle Reliefs of King Sety I at Karnak*. Second, revised edition. The Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago, 1990. 25–27. pp.

¹⁷ Bővebben I. BRYCE, TREVOR: *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East: The Royal Correspondence of the Late Bronze Age*. Routledge, London – New York, 2003. 178–189. pp; KÁKOSY LÁSZLÓ: *Ré fiai. Az ókori Egyiptom története és kultúrája*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1979. 145–146, 153. pp.

¹⁸ Hasonló sorsra jutott a hettita trónt öröklő idősebb fia, II. Arnuwandaš nagykirály (kb. i.e. 1322–1321) is.

¹⁹ *Plague Prayers of Muršiliš*, in: PRITCHARD 1969, 395. p. (Albrecht Goetze ford.)

²⁰ Ez a megállapodás erősen töredékes állapotban maradt fenn, és még számos kérdés vár megválaszolásra. Pl. SIMON, ZSOLT: *Zur Datierung des Kuruštama-Vertrages*, in: ENDREFFY, KATA – GULYÁS, ANDRÁS (szerk.): *Proceedings of the Fourth Central European Conference of Young Egyptologists*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2007. 373–385. pp; SINGER, ITAMAR: *The Kuruštama Treaty Revisited*, in: GRODDEK, DETLEV – RÖßLE, SYLVESTER (szerk.): *Šarnikzel: Hethitologische Studien zum Gedenken an*

és II. Ramses és III. Hattušiliš szerződése az örök békéről és testvériségről.²³ Mursiliš kétségbeesetten – a szükséges áldozatok bemutatásával és a felelősség nyílt elismerésével – próbálta elnyerni az istenek bocsánatát:

„A járvány okait, melyek megállapítást nyertek, mikor az ügyet egy sor jóslat tárgyává tettem, ezeket megszüntettem. [Bőséges] jóvátételt adtam. A (megszegett) eskü ügyében, mely a járvánnyal kapcsolatban (egy okként) nyert megállapítást, azokért az eskükért felajánlásokat tettem a ḫatti viharistennek, az én uramnak. (Felajánlásokat) tettem [a többi istennek] is. [...]

Nagyon is igaz, hogy az ember bűnös. Az atyám vétkezett, és áthágta a ḫatti viharisten, az én uram szavát. De én nem vétkeztem semmilyen tekintetben. Nagyon is igaz azonban, hogy az atya bűne a fiúra száll. Így az atyám bűne reám szállt. Mármost, én bevallottam a ḫatti viharisten, az én uram előtt, és az istenek, az én uraim előtt (elismerően): »Igaz, mi tettük.« És mert én bevallottam az atyám bűnét, békéljen meg ismét a ḫatti viharisten, az én uram lelke, és az istenek(é), az én uraim(é)! Szánjatok meg engem, és hajtsátok ki a járványt a ḫatti földről! Ne tűrjétek el, hogy meghaljanak azok a kevesek, akik még megmaradtak, hogy áldozati kenyereket és italokat ajánljanak fel! [...]

Ismét: ha a szolga egy bűnt követett el, de bevallja a bűnét az ő urának, az ő ura bármit megtehet vele, amit kíván. De mert (a szolga) bevallotta a bűnét az ő urának, az ő urának lelke megbékél, és az ő ura nem fogja megbüntetni azt a szolgát. Én mármost bevallottam az atyám bűnét. Nagyon is igaz, én megtettem. [...] És a ḫatti viharisten, az én uram, és a (többi) isten, az én uraim lelke mégsem békél meg. De ha további jóvátételt követeltek tőlem, mondjátok el nekem azt egy álomban, és én meg fogom adni azt nektek.»²⁴

Az istenek büntetésének hitt járvány mintegy két évtizeden át tombolt a térségben. Káros következményei a birodalom életének számos területén megmutatkoztak. Mint ez a különböző járványimák által festett lesújtó helyzetképből is látható, a pusztítás komoly zavarokhoz vezetett például a munkaerő utánpótlásában, a szakrális feladatok ellátásában, és az alávett területék pacifikálásában.²⁵ Kevésbé mozdította elő viszont a csapás a kérdéses szerződés tiszteletben tartását. Egyiptom és a Hettita Birodalom szembenállása folyamatosan mélyült, és a hosszú háborúskodás újfent a megállapodás lábba tiprását eredményezte.

Emil Orgetorix Forrer. Verlag der Technischen Universität Dresden, Dresden, 2004. 591–607. pp; SÜRENHAGEN, DIETRICH: *Forerunners of the Hattusili-Ramesses Treaty*. British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan (6) 2006, 59–67. pp.

²¹ GÜTERBOCK 1956a, 98. p.

²² SINGER, ITAMAR: *Hittite Prayers*. (Harry A. Hoffner, Jr. szerk.) Brill, Leiden – Boston – Köln, 2002. 66. p.

²³ *Treaty between the Hittites and Egypt, Treaty between Hattusilis and Ramses II*, in: PRITCHARD 1969, 200, 202. pp. (John A. Wilson, Albrecht Goetze ford.)

²⁴ *Plague Prayers of Mursilis*, in: PRITCHARD 1969, 395–396. pp.

²⁵ SINGER 2002, 47–69. pp.

III. Tukulti-Ninurta-eposz

Harmadik és egyben utolsó példánk egy asszír irodalmi emlék, melyet időben – történelmi léptékkal mérve – nem sok választ el *Muršiliš* második járványimájától. A Hettita Birodalom fokozatos hanyatlásával elhárult az asszír nagyhatalmi törekvések útjában álló egyik legnagyobb akadály. Elődjeihez hasonlóan, *I. Tukulti-Ninurta* asszír király (kb. i.e. 1244-1208) kíméletlen következetességgel folytatta a birodalom határainak kiterjesztését. Hódításainak legfényesebb sikerét, a III. (kaššû) dinasztia által uralt Babylón térdre kényszerítését egy terjedelmes, több középasszír és újasszír másolatban is fennmaradt eposz örökítette meg.²⁶ A leplezetlenül elfogult és propagandisztikus célokat szolgáló költeményben²⁷ szintén központi szerepet kap a szerződésszegés mozzanata.

IV. Kaštiliaš babylóni király (kb. i.e. 1232-1225) a történetben északi szomszédja ellen fordult, és megsértette a két állam viszonyát rendező – feltehetőleg a határok megállapítása és a kölcsönös meg nem támadás tárgyában kötött²⁸ – korábbi megállapodást. *Kaštiliaš* hitszegése láttán, *Tukulti-Ninurta* a szerződési eskü tanújaként felhívott istenhez, *Šamašhoz* fordult imájával. Saját jóhiszeműségét hangsúlyozva, a szerződés megszegésével vádolta a babylóni uralkodót, és a vita eldöntését az istenre bízta:

„»Ó Šamaš, úr [...], én betartottam (?) az esküdet, én félttem a nagyságodat. Ó, aki nem [...] áthágta a te [...] előtt, de én megtartottam a parancsodat. [...] Mikor az őseink egyezséget kötöttek az istenséged [el]őtt, esküt létesítettek egymás között, a nagyságodat hívták fel. [...] Miért hiúsította meg a kaššûk királya régóta a tervedet és a parancsodat? [...] Nem fél[te] az esküdet, áthágta az ítéletedet, rosszat forralt. Betöltötte bűneinek mértékét előtted. Ó Šamaš, ítélj meg engem! [De azt illetően, ak]i nem követett el vétséget a kaššûk királya ellen, [cselekedj neki kedvezően.] [...] nagy. Adj győzelmet [...] annak, aki megtartja az esküt. [Azt illetően, aki nem engedelmeskedik] az utasításodnak, pusztítsd el (?) a nép[ét] a vesztés ütközetben.«”²⁹

Kaštiliaš rémülten szembesült magatartásának következményeivel:

„Tukulti-Ninurta, az eskü megtartásában bízva, az ütközetet tervezte, míg *Kaštiliaš* kedve alábbhagyott, mert áthágta az istenek utasítását. Félt a *Šamašhoz* kiáltott panasz

²⁶ Bővebben I. MACHINIST, PETER: *The Epic of Tukulti-Ninurta I: A Study in Middle Assyrian Literature*. Yale University, 1978.

²⁷ Pl. KOMORÓCZY 1973, 285. p; MACHINIST, PETER: *Literature as Politics: The Tukulti-Ninurta Epic and the Bible*. The Catholic Biblical Quarterly (38) 1976, 455–482. pp.

²⁸ MACHINIST 1976, 457–458. pp.

²⁹ *The Tukulti-Ninurta I Epic*, in: CHAVALAS, MARK W. (szerk.): *The Ancient Near East: Historical Sources in Translation*. Blackwell Publishing, Malden – Oxford – Carlton, 2006. 148. p. (Christopher Morgan ford.)

és az istenekhez folyamodás miatt;
 ijedt és nyugtalan volt.
 A nagykirály parancsa megbéklyózta a testét, mint egy gonosz szellem.
 [...] Kaštiliaš ezt gondolta, »Nem hallgattam az asszírira.
 Nem figyeltem a hírvivőre.
 Nem békítettem meg korábban. Elmulasztottam, hogy beleegyezzem a jó tervébe.
 Most már látom – a földem bűne súlyos. [...]
 [...] Kegyetlen kézbe helyeztem a népemet, [elkerülhetetlen] fogásba.
 Menekvés nélküli szűk verembe gyűjtöttem [a népemet].
 Bűneim számosak Šamaš előtt, a bűn[öm nagy.] [...]«³⁰

Hiába ismerte el azonban a babylóni uralkodó megkésve a bűnét, a birodalmak összecsapásának eredménye nem lehetett kétséges. Hadjáratain *Tukulti-Ninurta* megsemmisítő vereséget mért a babylóniakra: királyukat fogságba ejtette és láncra verette, fővárosuk falait leromboltatta, lakosait lemészároltatta és kincseit zsákmányként elhurcolta. Különös megaláztatás és szentségtörés lehetett a legyőzöttek számára, hogy a diadalittas asszírok még az Ęsagila templomot is kifosztották, és a helyi panteon vezetője, *Marduk* szobrát a hazájukba szállították.³¹

Tukulti-Ninurta a győzelmek nyomán felvette a „Kārduniaš királya, Šumer és Akkad királya, Sippar és Babylón királya, Dilmun és Meluhha királya” címet, és évekre asszír ellenőrzés alá vonta a babylóni területeket.³² De a sorsát ő sem kerülhette el. Életének és uralmának egy felkelés vetett véget, melyről a krónikák is beszámoltak:

„Míg *Tukulti-Ninurta* [...] volt, a fia, *Aššur-nādin-apli* magához ragadta a trónját, (és) három (vált.: négy) évig uralkodott.”³³

„*Aššur-nāšir-apli*, (I.) *Tukulti-Ninurta* fia [...] és AsszírIA tisztjei fellázadtak ellene [...], letaszították a trónj[áról], bezárták egy szobába *Kār-Tukulti-Ninurta*ban, és megölték.”³⁴

Aššur-nādin-apli (*Aššur-nāšir-apli*) asszír király (kb. i.e. 1207-1204) trónra lépésével elhúzódó politikai instabilitás vette kezdetét a birodalomban. Babylón az első adandó alkalommal lerázta magáról az asszír igát, ám a helyreállított kaššû uralom már nem tartott sokáig: néhány évtizeddel később a dinasztia az elami támadások hatására végleg megbukott.

³⁰ CHAVALAS 2006, 149. p.

³¹ *Chronicle P*, in: GRAYSON, A. KIRK: *Assyrian and Babylonian Chronicles*. Eisenbrauns, Winona Lake, 2000. 175–176. pp.

³² MUNN-RANKIN, JOAN M.: *Assyrian Military Power 1300–1200 B.C.*, in: EDWARDS, IORWERTH E. S. et al. (szerk.): *The Cambridge Ancient History*. Vol. II. Part 2. *History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380–1000 B.C.* Third edition. Cambridge University Press, Cambridge, 2000. 287–288. pp.

³³ *The Assyrian King List*, in: PRITCHARD 1969, 565. p. (A. Leo Oppenheim ford.)

³⁴ *Chronicle P*, in: GRAYSON 2000, 176. p. *Kār-Tukulti-Ninurta* a települést alapító asszír király nevét viselte, rövid ideig a birodalom fővárosa volt.

IV.

Há
nik
nél
sze
ritk
nag
kül
csátés
idej
iste
tésé
forc
sére
vag
lezt
eljár
töb
lenü
sére.
(pl. j
Mmeg
ve v³⁵ No

tés

³⁶ Ml

89.

³⁷ AL

Per

DOI

of I

³⁸ AL1

Exp

pp;

Inve

³⁹ Ósz⁴⁰ Ily r

ZIEC

Revi

függ

alól.

the i

pp.

⁴¹ Vö.]

IV. Záró gondolatok

Három kiragadott irodalmi emlék nem tekinthető reprezentatív mintának, mégis úgy tűnik, hogy az eltérő helyen és időben keletkezett szövegek közös elemei lehetővé teszik néhány tentatív következtetés levonását.³⁵ Mindenekelőtt megerősítést nyert, hogy a szerződésesség lényegében egyidős a szerződésekkel, és a legkevésbé sem számított ritka jelenségnek az ókori Közel-Keleten. Ennek ellenére a térség népei szemléletét nagy horderejű eseménynek tartották a megállapodások megsértését, hiszen a témával – különböző megfontolások által vezérelve, képzeletbeli vagy tényleges szerződések kapcsán – híres és népszerű irodalmi művekben is foglalkoztak.

Mivel a korabeli gyakorlatnak megfelelően az istenek előtt tett eskü a szerződéskötés elmaradhatatlan mozzanata volt, a megállapodás egyik fél általi lábbal tiprása egyidejűleg és szükségképpen sértette a másik szerződő felet és az eskü tanújaként felhívott isteneket.³⁶ Így a szerződés megszegése esetén a sérelmet szenvedett fél – a vita eldöntésére képes nemzetközi fórum hiányában³⁷ – főszabály szerint, az érintett istenekhez fordult: bemutatta az ügy hátterét, bizonyosságot tett saját jóhiszeműségéről, és az okozott sérelem megbüntetését kérte. E kérelem teljesítése szemléletét nem volt automatikus vagy magától értetődő, a büntetés az istenek meggyőzését és támogató döntését feltételezte.³⁸ „...Nyilván az istenek emberi kezdeményezés nélkül, saját elhatározásukból is eljárhattak...” Ha bármilyen indítatásból a büntetés alkalmazása mellett döntöttek, az többféle formát ölthetett. Háttal fordítván a bűnösnek, az istenek közvetve vagy közvetlenül torolták meg a világi és az isteni renddel egyaránt ellentétes magatartást: egyszer a sérelmet szenvedett fél tevékeny közreműködése, máskor súlyos természeti csapások (pl. járvány, éhínség)³⁹ előidézése révén szolgáltattak igazságot.⁴⁰

Megfigyelhető, hogy a szerződésességet elkövető felet hitvány, gátlástalan vagy megvetendő alakként ábrázolták,⁴¹ aki megkésve ébredt rá égbekiáltó bűnére, és rettegve várta az elkerülhetetlen isteni büntetést. Ha egyáltalán túlélte a megtorlást, a bűnös

³⁵ Noha a három példánk egyenlő felek között létrejött paritásos szerződésekről szólt, az itt levont következtetések a hajdani megállapodások másik nagy típusát képező vazallusi szerződésekre is érvényesek lehetnek.

³⁶ MUNN-RANKIN, JOAN M.: *Diplomacy in Western Asia in the Early Second Millennium B.C. Iraq* (18) 1956, 89. p.

³⁷ ALTMAN, AMNON: *Tracing the Earliest Recorded Concepts of International Law: The Early Dynastic Period in Southern Mesopotamia*. *Journal of the History of International Law* (6) 2004, 164. p; MAGNETTI, DONALD L.: *The Function of the Oath in the Ancient Near Eastern International Treaty*. *American Journal of International Law* (72) 1978, 815, 824. pp.

³⁸ ALTMAN, AMNON: *The Role of the "Historical Prologue" in the Hittite Vassal Treaties: An Early Experiment in Securing Treaty Compliance*. *Journal of the History of International Law* (6) 2004, 50–52. pp; SCHROEDER, CHRISTOPH O.: *History, Justice, and the Agency of God: A Hermeneutical and Exegetical Investigation on Isaiah and Psalms*. Brill, Leiden – Boston – Köln, 2001. 152, 156. pp.

³⁹ Ószövetségi példaként: 1. József 9, 2. Sámuel 21.

⁴⁰ Ily módon az eskü tanújaként felhívott istenek a szerződés biztosítékai is voltak. MAGNETTI 1978, 824. p; ZIEGLER, KARL-HEINZ: *Conclusion and Publication of International Treaties in Antiquity*. *Israel Law Review* (29) 1995, 234. p. Egy megállapodás megsértése, minden jel szerint az okozott sérelem súlyától függetlenül, alapot adhatott a sérelmet szenvedett félnek arra, hogy szabaduljon szerződéses kötelezettségei alól. ALTMAN, AMNON: *Tracing the Earliest Recorded Concepts of International Law: The Near East in the Late Bronze Age (1600–1200 BCE)*. *Journal of the History of International Law* (11) 2009, 163–164. pp.

⁴¹ Vö. KOMORÓCZY 1973, 285. p.

legfeljebb hosszas gyötrődést, őszinte megbánást és bőséges jóvátétel adását követően remélhetett megbocsátást. Bűnének és büntetésének terhét – az eset sajátos körülményeitől és a szerződéses garanciaként szolgáló átkok⁴² jellegétől függően – olykor utódjai és alattvalói is kénytelenek voltak viselni. Ez a kollektív bűnösség oda vezetett, hogy egyes alkotások akár egész birodalmak meggyengülését vagy bukását is egy megállapodás megsértésének tulajdonították.

Erkölcsei, vallási és jogi aspektusai mellett, a szerződésszegésre való hivatkozás – legitimáló erejénél fogva – természetesen a politika terén is fontos szerepet kapott: kiváló eszközt kínált például a másik szerződő fél ellen indított háború igazolásához, az uralkodó jámborságának és isteni támogatásának demonstrálásához, és a propaganda céljainak megvalósításához.

⁴² Bővebben I. MERCER, SAMUEL A. B.: *The Malediction in Cuneiform Inscriptions*. *Journal of the American Oriental Society* (34) 1915, 282–309. pp.

SZ

Amik
akkor
szám
szerző
zete a
detésé
leg eg
tésnap
nemze
kötött
Európ.

I. Töbi

I. A li

1919 (c
amelye
mazza

* Egyet
pa-jog
Third
ternati